МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

НАЗАРОВА Катерина Вікторівна

УДК 930.1 (477) “1932-1933”

СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ : 1986-2009 РОКИ

07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та
спеціальні історичні дисципліни

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Миколаїв – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Науковий керівник : доктор історичних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України
Шитюк Микола Миколайович,
Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського,
директор Навчально-наукового інституту історії та права

Офіційні опоненти : доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Кульчицький Станіслав Владиславович,
завідувач відділу історії України 20-30-х рр. XX ст.
Інституту історії України НАНУ

кандидат історичних наук, доцент
Бахтін Анатолій Михайлович,
Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського,
завідувач кафедрою військової підготовки

Захист відбудеться “19” квітня 2011 р. о 13.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 38.134.01 у Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського (54003, Миколаїв, пл. Комунарів, 1 ауд. № 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (54001, Миколаїв, вул. Нікольська, 24).

Автореферат розісланий “17” березня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради В. А. Пархоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема голодомору 1932-1933 років в Україні тривалий час залишалась поза увагою як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Незважаючи на те, що історіографія проблеми започаткована ще в 1930-х роках, повноцінна аналітична її розробка почала проводитись лише з другої половини 1980-х років. Нині, кількість наукових праць, присвячених голодомору в Україні, вимірюється тисячами. Голодомор 1932-1933 років став об'єктом досліджень істориків різних держав. Такий стан речей зумовлений наступними чинниками. По-перше, незважаючи на актуалізацію у вітчизняній історичній науці досліджень голодомору 1932-1933 років, його історіографічне опрацювання залишається недостатнім. У першу чергу, це стосується розвитку історичної думки в рамках англо-американської та європейської історіографії. По-друге, переважна більшість праць вітчизняних дослідників, присвячених історіографії голодомору, не розкривають проблему в повній мірі. На нашу думку, українська історична наука потребує вироблення системного бачення сучасної історіографії голодомору 1932-1933 років в Україні, на основі чого можна простежити взаємодію різних історичних шкіл та напрямків. По-третє, надзвичайно важливим є розуміння історичної ґенези зарубіжної і вітчизняної історіографії в контексті соціальних, політичних і культурних процесів 1986-2009 років та дослідження ідейно-інформаційного обміну, що мав місце у вивченні даної проблеми. Такий підхід надасть можливість розглянути українську та зарубіжну історіографію в стані динамічної взаємодії, що особливо важливо для розуміння природи дискусії й обміну фактографією і науковими ідеями між прихильниками різних моделей інтерпретації подій 1932-1933 років. Цей аспект практично не відображений у вітчизняній науковій літературі. По-четверте, подальше дослідження радянської продовольчої катастрофи початку 1930-х років неможливе без проведення попереднього глибокого та всебічного історіографічного осмислення проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрям дослідження пов'язаний із розробкою планової теми : "Актуальні проблеми української історії XX століття" (державний реєстраційний номер 0104U010975) кафедри історії України Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Об'єктом дослідження є сучасна українська та зарубіжна історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні.

Предметом дослідження є сучасний історіографічний процес, що включає в себе розвиток концепцій, ідей та поглядів вітчизняних і зарубіжних істориків на проблему голодомору 1932-1933 років в Україні.

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні становлення та розвитку сучасної української і зарубіжної історіографії голодомору 1932-1933 років в Україні з їх подальшим системним аналізом.

Реалізація зазначеної мети зумовила постановку таких **завдань** :

- з’ясувати стан наукової розробки проблеми;
- охарактеризувати вплив соціокультурних факторів на становлення й розвиток історіографії голодомору в 1986-2009 роки;
- виділити етапи сучасного розвитку вітчизняної та зарубіжної історичної науки й розкрити їх особливості;
- прослідкувати основні тенденції, закономірності й особливості розвитку історіографічного процесу в рамках визначеної проблеми;
- проаналізувати та порівняти фактологічні й теоретико-методологічні засади наукових праць вітчизняних і зарубіжних істориків з питань голодомору 1932-1933 років в Україні;
- розкрити особливості наукового впливу та теоретико-фактологічного взаємообміну між вітчизняною й зарубіжною історіографією;
- визначити внесок української та зарубіжної історичної науки в дослідження даної проблеми.
- окреслити коло подальших наукових досліджень зазначеної проблематики.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1986-2009 роки. Нижня хронологічна межа обумовлена початком наукової дискусії навколо проблеми голодомору 1932-1933 років в рамках зарубіжної історичної науки та залученням українських істориків до цього історіографічного процесу. Верхня межа дисертаційного дослідження дає можливість розглянути найновіші праці з теми та з’ясувати особливості розвитку даної проблеми в рамках існуючих історичних концепцій.

Територіальні межі охоплюють територію УРСР станом на 1932-1933 роки та країн, вчені яких зробили суттєвий внесок у вивчення голодомору в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено системний аналіз здобутків української та зарубіжної історичної науки з проблеми голодомору 1932-1933 років в Україні. На основі вивчення нових історіографічних джерел вдалося встановити внесок науковців кожної з країн. Виявлено характерні відмінності в розумінні явища голодомору 1932-1933 років. вітчизняними та зарубіжними істориками. Прослідкована взаємодія між англо-американською, українською і російською історіографією голодомору 1932-1933 рр. Розкрито важливе значення найновіших публікацій, які ще не підлягали історіографічному аналізу для переосмислення історії подій початку 1930-х років. Запропонована модель розуміння розвитку сучасної історіографії голодомору як наслідку діалектичного протиріччя між прихильниками і опонентами концепції голодомору-геноциду, що проявлялось у спробі спростувати тезу про штучний та антиукраїнський характер трагедії 1932-1933 років, виробити власне альтернативне бачення. Ця обставина забезпечувала активний розвиток концепції голодомору-геноциду й сприяла формуванню нових підходів до висвітлення проблеми.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в поглибленому вивченні та дослідженні особливостей сучасної вітчизняної та зарубіжної історичної науки з проблеми голодомору 1932-1933 років. Отримані результати значно розширюють і доповнюють сучасні історіографічні знання з даної проблематики, сприяють її комплексному висвітленню. Матеріали дослідження можуть використовуватись в процесі викладання курсу новітньої історії України та історіографії у вищих навчальних закладах, а також при підготовці узагальнюючих і спеціальних праць з історії української та зарубіжної історичної думки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалась на засіданні кафедри історіографії, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Результати дослідження викладені автором на Всеукраїнській науково-практичної конференції "Гуманітарно-економічні дослідження" (Миколаїв, 2009); на Другій Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених "Одеські читання. Актуальні проблеми історії, археології та етнології" (Одеса, 2010); на Миколаївській обласній краєзнавчій конференції (Миколаїв, 2010); на Другій Міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів "Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії" (Рівне, 2010).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 9 наукових праць, загальним обсягом 4 ум. друк. арк., 5 з яких – у фахових виданнях, визначених переліком ВАК України.

Обсяг та структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (444 позиції). Основний текст дисертації викладено на 193 сторінках, повний обсяг дослідження становить 243 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначені предмет, об'єкт дослідження, його мета та завдання, виділені хронологічні та територіальні межі, охарактеризовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі **"Історіографія, джерельна база та методи дослідження**" розкрито сучасний стан наукової розробки теми, особливості джерельної бази та методологічного апарату дослідження.

У підрозділі 1.1. "Стан наукової розробки проблеми" аналізуються наукові праці, присвячені сучасній історіографії голодомору 1932-1933 років в СРСР та

Україні. Автором першої історіографічної розвідки у вітчизняній історичній літературі став В. Савельєв, який у 1990 році провів аналіз доробку зарубіжних дослідників, що вивчали голодомор 1932-1933 років. Варто зауважити, що вчений дотримувався загальноприйнятої для тогочасної науки моделі розуміння історії.[1]

Після розвалу СРСР і здобуття Україною незалежності, події початку 1930-х років стали однією з центральних тем у дослідженнях вітчизняних істориків. Проте історіографія проблеми протягом тривалого періоду не вивчалась. Однією з перших історіографічних робіт в період незалежності, присвячених голодомору, стала стаття В. Калініченко та Є. Яценко, в рамках якої здійснено короткий огляд усього відомого масиву наукової літератури з даної теми.[2]

У 2003 році побачила світ фундаментальна монографія вітчизняних науковців "Голод 1932-1933 років в Україні : Причини та наслідки" під загальною редакцією В. Смолія. [3] Це перша в історіографії комплексна наукова робота академічного характеру про голодомор 1932-1933 років. Другий розділ цієї праці присвячений особливостям української, російської та західноєвропейської історіографії голоду.

Значну наукову цінність складає дослідження джерелознавчого аспекту проблеми здійснене О. Веселовою, яка піддала історіографічному аналізу всю сукупність збірок архівних документів та спогадів очевидців, що опубліковані в Україні протягом 1990-2003 років.[4]

У 2000-х роках більшість українських дослідників звернули увагу на систематизацію всього історіографічного масиву з проблеми голодомору 1932-1933 років Так, наприклад, В. Васильєв визначив основні тенденції розвитку української історіографії в контексті появи нових тем і напрямків дослідження, проаналізував зовнішні та внутрішні фактори, що здійснювали вплив на розвиток історичної свідомості сучасних українських істориків, визначив методологічні основи та концептуальні підходи до висвітлення голодомору

---

[1] Савельєв В. Л. Трагедія українського народу в висвітлені зарубіжної історіографії / В. Л. Савельєв // Голод 1932-1933 років: Очима істориків, мовою документів. – К. : Либідь, 1990. – С. 85-108.

[2] Калініченко В. В. Історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні / В. В. Калініченко, Є. Ю. Яценко // Матеріали Міжнар. наук.-теорет. конференції «Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків», Київ, 28 листопада 1998 р. / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К.; Нью-Йорк : М. П. Коць, 2000. – С. 15-27.

[3] Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 888 с.; Головко В. В. Дослідження голоду 1933 року українськими істориками / В. В. Головко // Голод 1932-1933 років в Україні : Причини та наслідки / [Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – С. 108-132.

[4] Веселова О. М. Висвітлення голоду 1932-1933 рр. у збірниках документів і матеріалів / О. М. Веселова // Український історичний журнал. – 2003. – №5. – С. 101-105.

1932-1933 років.[5] Я. Калакура наголошував на необхідності саме історіографічного осмислення проблеми голодомору. Окрім цього, вчений запропонував власну періодизацію історіографії проблеми, критеріями якої стала поява якісно нових підходів у дослідженні причин і масштабів трагедії або їх нового трактування. Дослідник виділив чотири етапи розвитку дослідження проблеми.[6]

Інша українська дослідниця Л. Гриневич визначила особливості вітчизняної історіографії голодомору 1932-1933 років: 1) регіоналізація теми досліджень; 2) структуралістський підхід до проблеми голодомору через вивчення колективізації при одночасному аналізі соціально-економічних і політико-ідеологічних особливостей; 3) співпраця українських істориків з науковцями діаспори та вченими зі США та Канади.[7]

Зарубіжній історіографії голодомору присвятили свої дослідження В. Марочко та Г. Васильчук.

В. Марочко розглянув широкий спектр зарубіжної наукової літератури з проблеми голодомору 1932-1933 років. Вчений здійснив історіографічний аналіз праць провідних російських істориків, порівнявши концептуальне бачення подій 1932-1933 років українських та російських фахівців. Особливу увагу дослідник приділив здобуткам вчених української діаспори та англо-американських дослідників. У подальших історіографічних розвідках В. Марочко вивчав роботи німецьких, французьких, італійських та американських вчених, узагальнивши свої наукові дослідження.[8]

Г. Васильчук продовжив даний напрямок історіографічних досліджень. Виявивши основні концептуальні підходи до висвітлення проблеми колективізації та розкуркулення на теренах УРСР, він прийшов до висновку, що для європейської й англо-американської історичної науки поширеною стала концепція своєрідної територіальної рівноваги наслідків голодомору, тобто

---

[5] Васильєв В. Ю. Голод 1932-1933 років в Україні: нові інтерпретації та тенденції у вітчизняній історіографії / В. Ю. Васильєв // Історія Укаїни: маловідомі імена, події, факти. – 2004. – Вип. 27. – С. 271-301.

[6] Калакура Я. С. Новітня історіографія Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу: надбання та прорахунки / Я. С. Калакура // Персонал. – 2008. – № 1. – С. 105-113.

[7] Grynevych L. The Present State of Ukrainian Historiography on the Holodomor and Prospects for Its Development / L. Grynevych // Harriman Review. – 2008. – Vol. 16, No. 2. – P. 10-20.

[8] Марочко В. І. Концептуальні підвалини західноєвропейської та російської історіографії голодомору 1932-1933 рр. в Україні / В. І. Марочко // Український історичний журнал. – 2003. – №5. – С. 125-145; Його ж : Сучасна російська історіографія голоду в Україні / В. І. Марочко // Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / [Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – С. 133-139; Його ж : Концептуальні засади західноєвропейських історико-політологічних досліджень голоду // В. І. Марочко // Голод 1932–1933 років в Україні : Причини та наслідки / [Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – С. 139-148; Його ж: Теоретично-методологічні проблеми вивчення голодомору 1932-1933 років в Україні / В. І. Марочко // Україна соборна: зб. наук. ст. – 2004. – Вип.1. – С. 249-269; Його ж : Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932-1933 рр. в Україні: нова чи стара інтерпретація? / В. І. Марочко // Український історичний журнал. – 2006 – №3. – С. 186-198.

тотожності механізму творення й ідентичності наслідків, уніфікації самого явища в адміністративно-територіальних кордонах СРСР. Окрім цього, на думку вченого, більшість праць зарубіжних істориків мають ознаки політологічних, а не суто історичних досліджень. [9]

На сучасному етапі розробляється регіональна історіографія проблеми, що представлена працями В. Шкварця, М. Шитюка[10], О. Єрмака[11] та ін.

Серед зарубіжних істориків до історіографії трагічних подій 1932-1933 років зверталися В. Данилов[12], І. Зеленін[13], В. Кондрашин[14], Р. Сербін[15], Я. Білінський[16].

Таким чином, представлені історіографічні праці не розкривають повною мірою ґенези сучасної української та зарубіжної історіографії голодомору 1932-1933 років.

У п*ідрозділі 1.2. "Джерельна база"* характеризуються залучені до дисертаційного дослідження історіографічні джерела та визначаються їх інформаційні можливості.

Перша група – збірки документальних джерел, дають змогу встановити рівень джерелознавчого опрацювання проблеми голодомору вітчизняними та зарубіжними науковцями. Окрім цього, отримані історіографічні факти дають можливість прослідкувати розвиток джерелознавчого аспекту проблеми.

Друга група – мемуари (збірки спогадів очевидців). Для проведення повноцінного історіографічного аналізу важливим є дослідження спогадів

---

[9] Васильчук Г. М. Колективізація і політика розкуркулення в СРСР (кін. 20-х – перша пол. 30-х рр.) : концепції сучасної західної історіографії / Г. М. Васильчук // Наукові праці іст. фак. Запорізького нац. ун-ту. – 2007. – Вип. 20. – С. 438-444; Його ж : Колективізація сільського господарства: сучасні інтерпретації російської історіографії / Г. М. Васильчук // Україна XX ст. : культура, ідеологія, політика. – 2007. – №11. – С. 102-111.

[10] Шкварець В. П., Горбуров Є. Г., Горбуров К. Є. Історіографія та історіософія голодів-людоморів на Миколаївщині / В. П. Шкварець, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров. – Миколаїв, 2008. – 288 с.; Шкварець В. П., М. М. Шитюк Історіографія проблеми голодомору 1932-1933 рр. в вітчизняній та зарубіжній історіографії / В. П. Шкварець, М. М. Шитюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 27 : Історичні науки. – С. 182-205.

[11] Єрмак О. П. Сучасна історіографія голоду 1932-1933 років на Полтавщині / О. П. Єрмак // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – 2008. – №18. – С. 153-162.

[12] Данилов В. П. Дисскусия в западной прессе о голоде 1932-1933 гг. и «демографической катастрофе» 30-40-х годов в СССР / В. П. Данилов // Вопросы истории. – 1988. – № 3. – С. 116-121.

[13] Зеленин И. Е. О некоторых «белых пятнах» завершающего этапа сплошной коллективизации / И. Е. Зеленин // История СССР. – 1989. – №2. – С. 3-19.

[14] Кондрашин В. В. Был ли голод 1932-1933 гг. в Украине геноцидом украинского народа? / В. В. Кондрашин // Государство и общество : проблемы социально-политической и экономической истории России : сб. науч. ст. – Пенза, 2004. – Вып. 2. – С. 126-137.; Його ж : Голод 1932-1933 годов в российской и зарубежной историографии, некоторые предварительные заметки / В. В. Кондрашин // History of the Russian peasantry in the 20 th Century. – Tokoy, 2003. – С. 55-92.

[15] Serbyn R. The last stand of the Ukrainian Famine-Genocide deniers / R. Serbyn // The Ukrainian Canadian February – 1989. – P. 7-10.

[16] Bilinsky Y. Was the Ukrainian Famine of 1932-1933 Genocide? / Y. Bilinsky // Journal of Genocide Research. – 1999. – № 1(2). – P. 147-156.

очевидців, як альтернативного історичного джерела та окремої складової сучасної історіографії голодомору 1932-1933 років в Україні.

Третя група – матеріали конференцій, симпозіумів, “круглих столів”. Саме в умовах наукової полеміки відбувалась апробація нових досліджень, ідей і підходів до вивчення трагічних подій початку 1930-х років в Україні.

Четверта група – бібліографічні покажчики, на основі яких досягнуто комплексне охоплення всього історіографічного масиву наукової літератури, присвяченої проблемі голодомору 1932-1933 років в Україні, проведена типологізація та систематизація джерельної бази.

П’ята група – узагальнюючі дослідження – колективні праці синтетичного характеру, присвячені історії України або СРСР в цілому, чи окремим її напрямкам : аграрній, соціально-економічній, політичній та національно-культурній історії. За допомогою даного виду історіографічних джерел можна визначити, яке місце відводилось проблемі голодомору 1932-1933 років в Україні у висвітленні загального історичного процесу.

Шосту групу джерел складають монографії – ґрунтовні, узагальнюючі, фундаментальні праці, присвячені конкретній проблемі. На основі дослідження монографій, можна характеризувати як загальний стан історичної науки в певний період, так і досягнення істориків у дослідженні конкретної проблематики, а також визначити їх вплив на сучасний історіографічний процес.

Сьома група – наукові статті, які є одним із важливих історіографічних джерел, що дає можливість прослідкувати динаміку історіографічного процесу в рамках визначеної проблеми. Саме в наукових статтях, як правило, відбувається дослідження маловивчених аспектів проблеми. На основі даної джерельної групи можна прослідкувати як формувалося історичне знання з проблеми голодомору 1932-1933 років в Україні та відбувався розвиток нових науково-історичних ідей.

Восьма група – науково-публіцистична література з проблем голодомору 1932-1933 рр. широко представлена у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Аналіз даної групи джерел розкриває актуальність, дискусійність та ставлення суспільства до проблеми голодомору.

Таким чином, залучена до дослідження історіографічна база в достатній мірі дає змогу комплексно та всебічно розкрити обрану нами тему в рамках даного дисертаційного дослідження.

У підрозділі 1.3. “Методологія дослідження” висвітлюється методологічна складова дисертаційного дослідження. Для системного вивчення сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії голодомору 1932-1933 років в Україні використаний теоретико-методологічний апарат, що базується на загальнонаукових, спеціально-історичних та історіографічних методах пізнання. Методологічні засади дисертації побудовані на основі принципів системності,

історизму, науковості, об'єктивності, всебічності та системності. При дослідженні сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії голодомору серед загальнонаукових методів застосовувались такі : метод аналізу, синтезу, аналогії, узагальнення, системного підходу, ідеалізації та абстрагування, що зумовило характер спеціально-історичної та історіографічної складової методологічної бази дисертації.

Задля встановлення взаємозв'язку досліджуваних історіографічних фактів з історичним середовищем, в рамках якого вони виникли, залучені наступні спеціальні історичні методи пізнання: історико-генетичний; історико-порівняльний метод; історико-хронологічний; історико-системний. Опрацювання джерельної бази проведено на основі конкретно-пошукового методу та методу систематизації джерел за проблемою. Безпосереднє дослідження особливостей динаміки розвитку сучасної вітчизняної та закордонної історіографії голодомору 1932-1933 років реалізовано завдяки використанню відповідних історіографічних методів, які потребують окремого розгляду.

Метод історіографічного аналізу. Невід'ємною складовою дослідження є аналіз соціокультурних, політичних та економічних умов, які впливали на загальний стан історичної науки й характер досліджень голодомору 1932-1933 років.

Метод історіографічного синтезу (культурологічний підхід). Дослідження історіографії голодомору здійснюється на основі змін у культурі, враховуючи соціальний, політичний та ідеологічний фактори.

Порівняльно-історіографічний метод застосовується при співставленні різних історичних концепцій щодо розуміння подій 1932-1933 років, які виникали в українській і зарубіжній історичній науці протягом досліджуваного періоду.

Ретроспективний метод забезпечує вивчення розвитку історичної думки від сьогодення до минулого та надає можливість використовувати сучасний стан української та зарубіжної історичної науки з проблем голодомору 1932-1933 років для визначення рівня їх розвитку в минулому.

На основі біографічного підходу проведено періодизацію наукової творчості вітчизняних та зарубіжних істориків у період з 1986 по 2009 роки.

Таким чином, сукупне використання зазначених методів дало можливість дисертантці дослідити й проаналізувати значний масив історіографічних джерел, вирішити поставлені завдання.

У другому розділі "**Українська історіографія голодомору 1932-1933 років**" висвітлюються особливості розвитку вітчизняної історичної думки в рамках дослідження трагічних подій 1930-х років.

Підрозділ 2.1 "*Радянська історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні часів перебудови (1985-1991 рр.)*" розкриває процес становлення сучасної української історіографії голодомору. Початок наукової розробки проблеми голодомору 1932-1933 років припав на період перебудови. Це знайшло своє відображення у висвітлені так званих "білих плям" історії. Внаслідок чого склались сприятливі умови для наукового осмислення явища голодомору 1932-1933 років. Першими на дану проблему звернули увагу письменники та публіцисти. В 1986 р. на з'їзді письменників України поет Іван Драч вперше вжив слово "голодомор". Протягом 1986-1987 років ключову роль в інформуванні громадськості про трагедію 1932-1933 років відігравала газета "Літературна Україна".

25 грудня 1987 р. перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький визнав факт голоду 1933 р., наголосивши на тому, що радянська влада на той час намагалася зробити все можливе, щоб допомогти населенню районів, які голодували. Ця обставина стимулювала початок наукового осмислення проблеми. У 1988 році в опубліковано статтю С. Кульчицького "До оцінки становища в сільському господарстві УРСР у 1931-1933 рр.", яка стала першою науковою працею у вітчизняній історіографії, присвяченою проблемі голодомору 1932-1933 років в Україні. Протягом 1988-1991 років вийшов цілий ряд наукових праць вченого, у яких розкривався негативний вплив сталінської аграрної політики, визначались причини трагедії та її наслідки для України. Радянський період наукових досліджень історика узагальнено в монографії "Ціна великого перелому" 1991 року. Помітний вклад в перебіг історіографічного процесу 1988-1991 рр. зробили А. Перковський, С. Пирожков, О. Рудницький, що вивчали демографічний аспект трагедії 1932-1933 років та В. Марочко і Є. Шаталіна, які першими звернули увагу на розробку джерелознавчого аспекту проблеми.

Підсумовуючи досягнення вітчизняної історіографії голодомору 1932-1933 років в радянський, період варто відзначити, що українські дослідники були однодумцями в розумінні причин та наслідків трагедії. Голодне лихоліття розглядалось в контексті колективізації як результат відмови Й. Сталіна від ленінського курсу добровільної кооперації на селі. Вина за голодомор покладалась виключно на диктатора, а не на комуністичний режим в цілому. Такий підхід відповідав загальній позиції радянської історіографії доби перебудови. Проте вже на міжнародному симпозіумі "Голодомор – 1933", що проходив у Києві 5-7 вересня 1990 року, став відчутним перехід до нової схеми інтерпретації подій 1932-1933 років, оскільки його учасники, в переважній більшості, кваліфікували голод як геноцид українського народу.

Підрозділ 2.2. "Висвітлення голодомору 1932-1933 років та його оцінка в працях сучасних українських істориків останнього десятиліття XX ст." присвячений еволюції знань вітчизняної історичної науки на проблему голодомору початку 1930-х років.

Зі здобуттям Україною незалежності склалися сприятливі умови для подальших наукових досліджень істориків. Вже в 1993 році на міжнародній конференції в Києві українські дослідники визнали штучний характер голодомору 1932-1933, його антиукраїнську спрямованість. Протягом 1991-1999 років склалось два основних підходи до висвітлення даної проблеми. Так, С. Кульчицький розглядав голод як форму державного терору, який застосовувався по відношенню до селян, які не бажали вступати в колгоспи. Репресивний характер політики вищого партійного керівництва дослідник пов'язував із особливостями комуністичної ідеології. Натомість Ю. Шаповал розглядав голодомор 1932-1933 рр. як засіб згортання українізації та викриття "нового національного ухилу" М. Скрипника. Інші аспект трагедії висвітлювались у працях В. Марочка, В. Коцура, В. Даниленка, М. Шитюка, І. Самійленка, Г. Капустян, І. Шульги та ін. Окрім цього, в 1990-х роках відбулось значне розширення джерельної бази, яка посилювалась у зв'язку з ґрунтовним опрацюванням центральних та регіональних архівів.

Таким чином, протягом 1991-1999 років в українській історичній науці проблема голодомору виділяється в окреме поле наукових досліджень. Поступово розроблявся та утверджувався новий концептуальний підхід. Голодомор 1932-1933 років розглядався вже не як протиставлення ленінської та сталінської політики, а як зіткнення інтересів радянської влади й українського селянства. Головною причиною трагедії вчені називали насильницьку колективізацію, що призвела до повної дезорганізації сільського господарства країни. Поряд із дослідженням причин трагедії на перший план виступає проблема пошуку мотивів, що спонукали вище партійне керівництво та Й. Сталіна до здійснення політики колективізації такими жорстокими методами. Деякі історики вбачали глибинні причини голоду в самій комуністичній доктрині та її економічному підґрунті. Утверджується думка про спеціально створений компартією геноцид української нації.

Підрозділ 2.3. "Новітні тенденції в українській історіографії голодомору першого десятиліття XXI ст." містить історіографічний аналіз найновіших праць вітчизняних істориків про трагічні події початку 1930-х років в Україні.

Проблема голодомору знайшла достатнє висвітлення в перше десятиліття XXI ст. Виникали нові підходи до розуміння причин трагедії, переглядалася стара інтерпретація фактів. Цей період характеризувався розширенням тематики наукових досліджень та утвердженням переважною більшістю вітчизняних істориків нової концепції розуміння подій 1932-1933 років: по-перше, голод став розглядатися в контексті карально-репресивної політики радянського уряду в 20–50-ті рр. XX ст. як факт цілеспрямованого державного терору; по-друге, вітчизняні дослідники звертаються до порівняльної характеристики трьох радянських голодоморів, по-третє, істориками обґрунтовується необхідність

належного політико-правового аналізу складних механізмів створення голоду. Окрім цього, продовжувалась розробка джерельної бази, яка поповнилась за рахунок розсекречення архівів СБУ. Збірка документів "Голодомор 1932-1933 рр. в Україні: документи і матеріали", упорядкована Р. Пирогом стала своєрідним панорамним оглядом всього джерельного масиву, введеного в науковий обіг.

Таким чином, протягом сучасного періоду вивчення голодомору 1932-1933 років українськими науковцями проведена колосальна архівно-документальна дослідницька робота, в ході якої, сформувалася сучасна концепція у трактуванні подій голодного лихоліття: трагедія інтерпретувалася через призму суперечностей радянського політичного режиму й інтересів українського селянства. Внаслідок чого голод вважався формою цілеспрямованого державного терору. В новітній історіографії проблема голодомору розглядається як реакція комуністичної влади на здійснюваний опір з боку українського народу. З 2006 року поглиблюються дослідження щодо міжнародно-правової оцінки подій 1932-1933 років як акту геноциду українського народу.

У третьому розділі **"Голодомор 1932-1933 років в Україні основні концептуальні підходи зарубіжної історіографії"** проведено ґрунтовне наукове дослідження особливостей розвитку наукової думки в рамках вивчення голодомору 1932-1933 років в Україні зарубіжними вченими.

Становлення та розвиток історіографії голодомору за кордоном висвітлено у *підрозділі 3.1. "Внесок вчених діаспори в дослідження проблеми голодомору 1932-1933 років в Україні".*

Концептуальне бачення проблеми голодомору 1932-1933 років в українській зарубіжній історіографії сформувалось ще в 1970-х роках, тому в подальшому розвиток концепції голодомору-геноциду зводився до розширення спектру проблематики та поглиблення її обґрунтованості. В 1986-1991 роках історична наука української діаспори домагалась визнання міжнародною спільнотою трагедії 1932-1933 років. Після розпаду СРСР концепція голодомору-геноциду стала загальноприйнятою в історичній науці України, проте переважна більшість російських, англо-американських та європейських дослідників поставились до неї критично. В 1990-х – 2000-х роках концептуальні засади вивчення голодомору певною мірою змінюються. Події 1932-1933 років інтерпретують як етнічний конфлікт, в якому радянська влада продовжувала антиукраїнський курс російського царизму. Вагомий внесок дослідники діаспори зробили в розробку правового виміру трагедії. У цьому відношенні слід виділи роботи Р. Сербіна з проблеми співвідношення подій 1932-1933 років до конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Протягом новітнього періоду українська зарубіжна

історіографія голодомору 1932-1933 років залишалась незмінною у своїх концептуальних підходах. В умовах відкриття нових архівних фондів та розпаду СРСР подальша розробка концепції голодомору-геноциду відбувалась у контексті історичної науки незалежної України.

У *підрозділі 3.2. "Основні концепції англо-американської історіографії"* розкрито дослідження голодомору 1932-1933 років в Україні сучасними англо-американськими істориками. Ключову роль в історіографічному процесі відіграла книга Р. Конквеста "Жнива скорботи". Незважаючи на те, що в фактографічному та теоретичному відношенні вона практично повністю базувалась на основі досягнень історичної науки української діаспори, ця праця стала першим академічним оформленням думки про штучний характер голоду та його спрямованості проти українського національного елементу. Аналогічних поглядів дотримувався Дж. Мейс, але, на відміну від Р. Конквеста, він відкрито називав голод 1932-1933 років геноцидом українського народу та вживав термін "голодомор".

Результати, отримані Р. Конквестом, викликали неоднозначну реакцію його колег. У результаті в англо-американській історіографії кінця 1980-х років почали виникати нові підходи в оцінці подій 1932-1933 років в Україні. Р. Девіс та С. Уїткрофт сформували концепцію, згідно з якою голод обумовлювався низьким врожаєм, який у свою чергу, став наслідком загального агротехнічного стану сільського господарства, несприятливих синоптичних умов, економічною кризою 1931-1933 років, селянською протидією колективізації та іншими чинниками. Американський історик М. Таугер довів факт невідповідності реального врожаю 1932 року офіційній державній статистиці. Згідно з його даними, врожай в Україні склав лише 8 млн. тон зерна, що й викликало голод. Р. Девіс, С. Уїткрофт та М. Таугер категорично не погоджувались з концепцією голоду – геноциду. На їх думку, Й. Сталін лише переніс голод з міста в село, а сама держава зробила все необхідне, щоб вийти з кризи за мінімальних втрат.

Вагомий внесок у розробку проблеми голодомору 1932-1933 років зробили Л. Віола та Ш. Фіцпатрік, що представляють ревізіоністський напрямок радянології. Вчені зверталися до соціальних і культурологічних аспектів трагедії. Дослідниці не брали безпосередньої участі в полеміці щодо причин трагедії, але не вважали голод штучним та антиукраїнським явищем.

У *підрозділі 3.3. "Український аспект голодомору 1932-1933 років в сучасній російській історіографії"* висвітлено особливості концептуального бачення даної проблеми сучасними російськими істориками.

Російська історіографія голодного лихоліття започаткована В. Даниловим у 1987 році. Пізніше до досліджень долучились такі фахівці з аграрної історії СРСР як М. Івницький, І. Зеленін, Є. Осколков, О. Осокіна, В. Кондрашин. Їхня інтерпретація голоду 1932-1933 років відповідала загальному курсу радянської

історичної науки, події початку 1930-х років розглядались як наслідок порушення Й. Сталіним ленінських принципів добровільної кооперації на селі. Окрім цього, В. Данилов наголошував на тому, що в поглибленні продовольчої катастрофи особливу роль відіграли прорахунки індустріалізації.

Формування концептуального бачення проблеми голодомору 1932-1933 років у російській історіографії стало результатом поглиблення протиріч між українською та російською історичними науками. М. Івницький, Є. Осколков, В. Данилов, Є. Зеленін, В. Кондрашин не визнали події 1932-1933 років геноцидом українського народу, внаслідок чого виник альтернативний підхід, згідно з яким голодне лихоліття інтерпретувалось як загальна трагедія радянських народів. Дана концепція й досі існує в російській історичній науці, проте на початку 2000-х років вона зазнала суттєвої модернізації. Активні спроби українських науковців домогтися міжнародного визнання голодомору 1932-1933 років актом геноцидом українського народу, спричинили переорієнтацію досліджень російських істориків у бік гострої критики концепції голодомору-геноциду.

У 2004-2009 роках російська історична наука розглядала голод 1932-1933 років в Україні в системі з іншими регіонами СРСР, які голодували, намагаючись спростувати думку про особливий характер української трагедії. Критика концепції голоду-геноциду, значною мірою, сприяла виділенню українського аспекту проблеми в окремий напрямок дослідження, що до цього не було характерним для російської історіографії.

Підрозділ *3.4. "Проблема голодомору 1932-1933 років в Україні в наукових дослідженнях європейських істориків"* присвячений розгляду стану наукового вивчення трагічних подій початку 1930-х років в Україні вченими з країн Європи.

Специфіка європейської історіографії голодомору 1932-1933 років в Україні полягає в тому, що її практично неможливо розглянути в межах єдиної концепції, оскільки підхід до вивчення історії в значній мірі базувався на культурі та досвіді окремих європейських націй, внаслідок чого історіографічний процес набував дискретного характеру. В такий ситуації логічним є вивчення розвитку досліджень голодомору 1932-1933 років в рамках окремо взятих європейських країн з їх подальшим узагальненням. У європейській історичній науці проблема голодомору вивчалась у контексті радянської історії 1920-1930-х років. Наукова дискусія точилась навколо одного питання: "Чи можна вважати голод 1932-1933 років штучно створеним явищем, спрямованим проти українського народу?" Німецькі дослідники, зокрема Ш. Мерль, не визнавали голодомор 1932-1933 років штучним та антиукраїнським, у той час, як французькі вчені А. Безансон та С. Куртуа не сумнівались у його геноцидній природі. Італійський історик А. Граціозі взагалі

займав нетрадиційну позицію як для закордонної так і вітчизняної історіографії. Дослідник вважав, що Й. Сталін не планував голод на початку 1930-х років, лише використав його з метою придушення українського націоналізму. В працях переважної більшості європейських вчених не розкритим залишається цілий ряд аспектів проблеми, серед них : соціальні зміни в радянському суспільстві напередодні та в період голодного лихоліття, демографічні наслідки голодомору та морально-психологічний фактор трагедії. Виключенням є лише праці польського історика Р. Кусьнєжа, в яких проблема голодомору в Україні розглядається в комплексі з соціально-економічними та політичними аспектами.

На основі опрацьованих історіографічних фактів дисертантка дійшла до таких **висновків**:

1. Дотепер новітня історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні недостатньо вивчена. Існуючі історіографічні праці, в переважній більшості, розкривають окремі аспекти історіографічного процесу і не дають цілісного та системного бачення проблеми.

2. Протягом сучасного періоду, розвиток історіографії голодомору 1932-1933 років відбувався під впливом ряду соціокультурних та політичних чинників, серед яких слід виділити ідеологічну боротьбу часів “холодної війни”, антирадянську політику Р. Рейгана, “перебудову” та розпад СРСР, інформаційну діяльність України, спрямовану на міжнародне визнання голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу.

3. При спробі періодизації сучасної історіографії досліджуваної проблеми виділено два основних періода:

Перший – 1986-1991 роки. Протягом цього часу вчені доводили факт існування голодомору 1932-1933 років, формувалась концепція голодомору-геноциду, в рамках англо-американської та радянської історичної науки постало питання про необхідність наукової розробки даної проблеми. *Другий період* охоплює відрізок часу від розпаду СРСР до сьогодення. Характерними особливостями стали виникнення окремої російської та української історичної науки. Внаслідок відкриття архівних фондів відбулась джерелознавча та археографічна “революція”, що призвело до подальшого розвитку та утвердження концепції голодомору-геноциду. Відбулось посилення ревізіонізму та занепаду тоталітарного напрямку в англо-американській історіографії.

4. На наш погляд, розвиток історичної думки в рамках дослідження голодомору 1932-1933 років відповідає “теорії фальсифікації”, запропонованої К. Поппером, згідно з якої, розвиток науки відбувається на основі постановки гіпотез та їх подальшої критики, спрямованої на фальсифікацію висунутих положень. Результатом цієї дискусії стає посилення бази обґрунтування запропонованої гіпотези та вироблення альтернативних підходів дослідження проблеми. У даному випадку цей процес виявився у вигляді діалектичного

протистояння між прихильниками концепції голодомору-геноциду та їх ідейними опонентами. Саме спроба спростувати тезу про штучний та антиукраїнський характер голодомору 1932-1933 років сприяла активному розвитку даної проблеми в англо-американській і російський історіографіях.

5. Виходячи зі специфіки розвитку сучасної історіографії голодомору 1932-1933 років, можна виділити характерні концептуально-теоретичні особливості її основних історіографічних масивів.

Українська історіографія. Особливостями української історіографії голодомору є її розвиток у рамках двох історичних парадигм – радянської та сучасної. За радянської доби голод розглядався як наслідок відхилення від ленінського курсу добровільної кооперації на селі. Після здобуття Україною незалежності дана проблема розглядається в системі цілеспрямованого державного терору, як одна з його форм, направлена на придушення націоналістичних та сепаратистських настроїв в українському суспільстві, формування людини з новим колективним типом мислення. Сучасна історіографічна ситуація характеризувалась тим, що на перших етапах в наукових працях переважали економічні, політичні та демографічні напрямки досліджень. У подальшому, істориками вивчались політико-правовий, морально-психологічний та історіографічний аспекти проблеми.

Історична наука української діаспори. Особливість інтерпретування подій 1932-1933 років полягала в розумінні голоду як складової антиукраїнської політики більшовицького режиму. Трагедія розглядалась в контексті згортання процесів українізації, сталінських чисток і репресій проти української нації, політичної та інтелектуальної еліти. Деякі дослідники поглиблювали цю думку, оцінюючи голод і радянську антиукраїнську політику як продовження царського курсу, спрямованого на придушення українського народу.

Англо-американська історіографія. У даному історіографічному масиві наявні два основні напрямки досліджень історії голодомору 1932-1933 років в Україні: 1) у рамках тоталітарної парадигми (Р. Конквест, Дж. Мейс) події початку 1930-х рр. оцінювались як інструмент репресивної політики більшовицького режиму, задача якого полягала в вирішенні класово-економічної та національної проблеми на селі; 2) протилежну позицію зайняли радянологи-ревізіоністи, які розглядали концепцію голодомору-геноциду не інакше як наукову гіпотезу. Трагічні події 1932-1933 років розцінювався як наслідок низки об’єктивних і суб’єктивних факторів, обумовлених історичними реаліями того часу.

Для *російської історіографії* характерним є вивчення українського аспекту проблеми в контексті загальнорадянської ситуації через те, що чинники та механізм виникнення продовольчої катастрофи розцінюються як однакові для всіх голодуючих регіонів.

У *європейській історіографії* голодомору 1932-1933 років, на наш погляд, неможливо виділити єдині теоретико-методологічні та концептуальні підходи, оскільки вона не представляє цілісного явища. Усіх європейських дослідників умовно можна розділити на три групи : ті, хто підтримують концепцію голодомору-геноциду, ті, що її заперечують або виступають з гострою критикою, та альтернативний підхід, запропонований італійським ученим А. Граціозі.

6. Однією з основних особливостей розвитку новітньої історіографії голодомору є постійний взаємовплив та ідейно-фактографічний обмін між історичною наукою української діаспори й тоталітарним напрямком англо-американської історіографії.

7. Історична наука зробила значний внесок в наукове осмислення явища голодомору 1932-1933 років в Україні. На початкових етапах вивчення голоду ключову роль відіграли дослідники з української діаспори та вчені, що представляли тоталітарну парадигму англо-американської історіографії. До вивчення голодомору 1932-1933 років долучалися науковці з європейських країн. Важливим досягненням українських учених стала подальша розробка концепції голодомору-геноциду. Залучення прямих архівних даних сприяло зростанню рівня наукового осмислення трагічних подій 1932-1933 років. Вітчизняним історикам вдалося виділити й розробити основні аспекти голодомору. З іншого боку, завдяки діяльності українських дослідників відбулось чергове розгортання наукової дискусії з радянологами-ревізіоністами, російськими та німецькими вченими. Критика концепції голоду-геноциду поглибила наукові дослідження, ініціювала введення в обіг нової фактографії та розробку нових підходів у розумінні цього явища.

8. Ряд аспектів даної проблеми потребують подальшого наукового осмислення та вивчення. *По-перше*, демографічні наслідки трагедії, зокрема національний склад загиблих від голодомору в УРСР. *По-друге*, на сьогоднішній день залишається відкритим питання щодо міжнародного визнання голодомору 1932-1933 років актом геноциду українського народу. Це в свою чергу зумовлює необхідність подальшого джерелознавчого дослідження проблеми на основі критичного підходу до аналізу різних груп джерел, встановлення доцільності їх використання для доведення чи спростування положень концепції голоду-геноциду. *По-третє,* окремого висвітлення потребує взаємозв’язок історіографії голодомору 1932-1933 років із культурними та політичними чинниками, як в Україні, так і в інших країнах. *По-четверте*, з кожним роком кількість наукових праць із даної проблеми постійно зростає. Тому історіографія голодомору зберігатиме певний евристичний потенціал, потребуватиме подальшого комплексного аналізу.

Основний зміст дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Назарова К. В. Українська історична наука діаспори про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні / К. В. Назарова // Гуманітарно-економічні дослідження. Матеріали науково-практичної конференції. – Миколаїв : Видавничий відділ МНІ ОНУ імені І. І. Мечникова, 2009. – С. 203-207.

2. Назарова К. В. Російська історична наука кінця 1980-х – поч.1990-х років про голодомор 1932-1933 рр. та його наслідки для України / К. В. Назарова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : Збірник наукових праць. – Випуск 27. – Історичні науки. – Миколаїв : МДУ, 2009. – С. 206-214.

3. Назарова К. В. Національні меншини України в період голодомору 1932-1933 рр. : історіографія проблеми / К. В. Назарова // Сторінки історії : збірник наукових праць. – 2010. – Вип.30 – С.132-144.

4. Назарова К. В. Еволюція концептуальних поглядів сучасних вітчизняних істориків у трактуванні подій 1932-1933 рр. в Україні / К. В. Назарова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського : Збірник наукових праць. – Випуск 28. – Історичні науки. – Миколаїв : МДУ, 2010. – С. 236-246.

5. Назарова К. В. Сучасна українська історична наука і тема голодомору 1932-1933 рр. : аналіз соціокультурних передумов становлення та дослідження проблеми / К. В. Назарова // Наукові записки. – Випуск 13. – Серія : Історичні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2010. – С. 296-304.

6. Назарова К. В. Формування концептуальних підходів до вивчення Голодомору 1932-1933 років в Україні в сучасній англо-американській радянології / К. В. Назарова // Мандрівець. – 2010. – №5. – С.40-44.

7. Назарова К. В. Політичні кроки до визнання трагедії 1932-1933 рр. в Україні / К. В. Назарова // Одеські читання. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. Матеріали другої Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010. – С. 131-132.

8. Назарова К. В. Аграрна історії УРСР наприкінці 1920 - початку 1930-х років як предмет дослідження сучасної зарубіжної історичної науки / К. В. Назарова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Матеріали ІІ Міжнародної наукової конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів. – Рівне : Рівенський державний гуманітарний університет, 2010. – С. 299-303.

9. Назарова К. В. Становище національних меншини Півдня України в період колективізації та голодомору 1932-1933 рр. : історіографія проблеми / К. В. Назарова // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. Матеріали VIII Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2010. – С. 16-20.

АНОТАЦІЯ

Назарова К. В. Сучасна історіографія голодомору в Україні 1932-1933 років: 1986-2009 роки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2011.

У дисертаційному дослідженні вперше здійснено комплексний аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії голодомору 1932-1933 років в рамках єдиного історіографічного процесу. Завдяки аналітичному опрацюванню значного масиву історіографічних джерел, вдалося визначити особливості ґенези концептуальних підходів до розуміння явища голодомору 1932-1933 років в українській, англо-американській, російській, європейській та діаспорній історіографії. Досліджено дискусійні питання сучасної історіографії проблеми, що стосувалися визначення головних причин трагедії та політико-правової оцінки дій сталінського керівництва. На основі проведених досліджень доводиться, що швидкий та динамічний розвиток досліджень голодомору 1932-1933 років став результатом діалектичних протиріч між прихильниками та опонентами концепції голодомору-геноциду, зусилля яких зводили відповідно до обґрунтування та спростування її основних положень. Встановлено взаємозв'язок характеру досліджень голодомору 1932-1933 років із соціокультурними та політичними чинниками, запропонована періодизація сучасного етапу історіографії проблеми, виявлені недоліки окремих складових історіографічного процесу та окреслено перспективні напрямки подальших досліджень сучасної історіографії голодомору 1932-1933 років в Україні.

Ключові слова: голодомор, голод, історіографія, колективізація, сучасний історіографічний процес, концепція голодомору-геноциду, радянська продовольча криза.

АННОТАЦИЯ

Назарова К. В. Современная историография голодомора в Украине 1932-1933 годов : 1986-2009 годов. - Рукопись

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06. – историография, источниковедение и специальные исторические дисциплины. – Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского. – Николаев, 2011.

В диссертационном исследовании впервые осуществлен комплексный анализ отечественной и зарубежной историографии голодомора 1932-1933 годов в

рамках единого историографического процесса. Выявлены, систематизированы и проанализированы историографические источники по проблеме за 1986-2009 года, осуществлена их классификация. Выделены и охарактеризованы основные этапы современного развития отечественной и зарубежной исторической науки, раскрыты их особенности в историографическом процессе.

Проведен анализ влияния социокультурных факторов на становление и развитие историографии изучаемой проблемы в 1986-2009 годах.

Благодаря аналитическому обобщению и сравнению фактологических и теоретико-методологических основ значительного массива историографических источников, удалось проследить и выделить особенности генезиса концептуальных подходов к пониманию явления голодомора 1932-1933 годов в украинской, англо-американской, российской, европейской и диаспорной историографии, определить вклад исторической науки в исследование данной проблемы.

Исследованы дискуссионные вопросы современной историографии проблемы, касающиеся определения главных причин трагедии и политико-правовой оценки действий сталинского руководства. Доказывается, что быстрое и динамичное развитие исследований голодомора 1932-1933 годов стало результатом диалектических противоречий между сторонниками и оппонентами концепции голодомора-геноцида, усилия которых направлялись на обоснование или опровержение ее основных положений.

Выявлены недостатки отдельных составляющих историографического процесса и определены перспективные направления исследований современной историографии голодомора 1932-1933 годов в Украине: демографический аспект проблемы; глубокое исследование источниковедческой базы трагедии, на основе критического подхода к анализу различных групп источников; дальнейшее историографическое осмысление событий начала 1930-х годов в Украине.

Ключевые слова: голодомор, голод, историография, коллективизация, процесс, концепция голодомора-геноцида, советский продовольственный кризис.

SUMMARY

Nazarova K. Modern Historiography Famine in Ukraine 1932-1933 : 1986-2009 years. - Manuscript.

Thesis for the Obtaining the Academic Degree of Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.06. – Historiography, source and special historical disciplines. – Nikolaev National University by Vasyl Sukhomlynsky. – Nikolaev, 2011.

In the thesis first presents a comprehensive analysis of native and foreign historiography of the Famine 1932-1933 in the single process of historiography. Through analyzing great many historical sources, have identified features of the genesis of conceptual approaches to understanding the phenomenon of the Holodomor 1932-1933 in Ukrainian, Anglo-American, Russian, European and diaspora historiography. Disputes were studied contemporary historiography problems related to establishing the main causes of the tragedy and the political and legal assessment of the actions Stalin's leadership. Based on our researches were proved that the rapid and dynamic development of research Famine 1932-1933 was the result of the dialectical conflict between supporters and opponents of the conceptes famine-genocide efforts were built according to the study and refutation its basic provisions. The relation between character study of the Famine 1932-1933 with socio-culture and political factors, was proposed division into periods of the current stage of historiography issues, identified weaknesses of individual components of historiographical process and outlines, prospects for future researches modern historiography of the Famine 1932-1933 in Ukraine.

Keywords: Famine, starvation, historiography, collectivization, the modern historiographical process, the concept of the famine-genocide, the Soviet food crisis.

Підп. до друку 09.03.2011. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. 0903-1.

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г.В.
54001, м. Миколаїв, вул. Садова, 1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.